

Quseir'Amra is een klein en bescheiden kasteeltje, dat ongeveer 120 km. ten oosten van de Dode Zee ligt, halverwege 'Ammân, de hoofdstad van Jordanië, en de Rode Zee. Het ligt buiten de normale karavaanroute van Arabië naar het Noorden en omgekeerd. Het is gebouwd tussen 700 en 850 na Chr. Een preciese datum valt, naar later duidelijk zal worden, niet goed vast te stellen. Door zijn afgelegen ligging is het lange tijd onbekend geweest, zeker bij de Europese wetenschap. Het wordt genoemd in enkele reisverslagen van pelgrims op hun tocht naar Mekka. Ook Europese reisverslagen vermelden het, zij het slechts bij name, daar de auteurs het vermoedelijk slechts van horen zeggen kennen.

Het werd voor de eerste maal door een Europeaan betreden in het jaar 1898. Deze was Professor Alois Musil van de Universiteit in Wenen. Hij was bezig met de beschrijving van verscheidene bouwvallen, alle in de streek ten oosten van de Dode Zee. Hij was hier echter nog maar enkele minuten en had nauwelijks zijn fotografische uitrusting kunnen uitpakken, of hij moest overhaast vluchten door de nadering van een vijandige bedoeïenenstam. Twee jaar later keerde hij terug en was in staat om gedurende drie dagen het bouwwerk te observeren en om aantekeningen hierover te maken. Weer een jaar later bracht hij zijn derde bezoek aan het slot, ditmaal in gezelschap van de Weense

---

Verklaring der cijfers op de plattegrond aan de bovenzijde van deze pagina:

1. hoofdzaal; 2. vertrek achter de hoofdzaal; 3. en 4. vensterloze vertrekken achter de hoofdzaal met apses; 5. vertrek I; 6. vertrek II; 7. vertrek III; 8. niet overdekte voorhof; 9. binnenhof, omsloten door een scherp gebogen muur; 10. put; 11. waterreservoir; 12. ophevelinstallatie; 13. plaats van de schildering van de zittende man; 14. plaats van de schildering van de groep personen.

schilder Mielich, die voor hem copieën moest maken van de wandschilderingen in de zalen van het kasteeltje.

Deze schilderijen nu zijn het, die Musil's nieuwsgierigheid hadden gewekt en de hem intrigeerden. Zij gaven afbeeldingen van uitgebreide badscenes, jachtaferelen en allerlei bijzonderheden over het huiselijk leven en de sagenwereld. Om echter niet op de stof vooruit te lopen zal ik eerst een beschrijving van het bouwwerk geven. Het complex bestaat uit drie onderdelen. Een hoofdgebouw, een bijgebouw, waarin een waterinstallatie was opgesteld en een binnenhof, die begrensd werd door een verbindingsmuur tussen het hoofdgebouw en het bijgebouw. Deze muur diende er tevens voor, dat het complex niet onder water kwam te staan in de regenperiode van november tot maart. Het hoofdgebouw bestaat uit een ruime hoofdzaal, met een ingang aan de noordzijde, vanwaar men door een muur in de oostzijde in een zijvertrek komt (vertrek I), dat overdekt is met een tongewelf. In de noordwand van dit haast vierkante kamertje is een doorgang naar vertrek II, dat als dak een kruisgewelf, of nauwkeuriger gezegd twee tongewelven, haaks op elkaar, heeft. Door een deur in de oostwand komt men in vertrek III, dat een koepeldak heeft. De hoofdzaal is bedekt met drierijig tongewelf. Zie hiervoor ook de bijgevoegde tekening. De zijvertrekken zijn alle gefundeerd met ongeveer 70 centimeter lange zuilen. De waterinstallatie in het bijgebouw bestaat uit een diepe gegraven put, waaraan ten oosten een waterreservoir is bijgebouwd en ten westen een installatie om het water uit de put en het reservoir tot een hoogte van 4,50 meter omhoog te brengen. Dat water, eenmaal zo hoog aangekomen, werd via een goot naar het hoofdgebouw geleid, waar het terecht kwam in een vergaarbak op het dak van vertrek I en II. Deze bak werd gevormd door de muren om het tongewelf en het kruisgewelf op te hogen. Hierdoor kwamen dus beide daken met hun bases in het water te staan. Over het dak liep dan een gecompliceerd buizensysteem naar de andere vertrekken en naar de hoofdzaal.

Professor Musil durfde in zijn monumentale monografie over Quseir 'Amra nog niet hieruit te concluderen, dat hij met een badslot te doen had. Wel wijst hij op het bestaan van andere bad-kasteeltjes, die een dergelijke aanleg hadden. Bij de drie andere kastelen die hij noemt, te weten: Qubbet el-Bir, 'Abde en el-Husub, alle in die omgeving, is overigens wel een eigenaardige parallelie te ontdekken. Zij bestaan alle, evenals Quseir 'Amra, uit een hoofdzaal met drie zijvertrekken ernaast, waarvan vertrek I altijd een tongewelf als dakbedekking heeft, vertrek II een kruisgewelf en vertrek III een koepeldak. Verder zit de vergaarbak altijd boven de vertrekken I en II en wordt het water altijd opgepompt vanuit een put, waar een bijgebouwtje omheen is gebouwd. Naar mijn mening een voldoende hoeveelheid coincidenties om toeval onmogelijk te maken en om te concluderen, dat ook Quseir 'Amra een badslot is geweest. Musil constateerde bovendien, dat onder vertrek III altijd een holle ruimte zat. Misschien voor een voorziening voor stoombaden.

Dat de mogelijkheid er was om de vertrekken onder water te zetten wordt nog door twee andere aanwijzingen bevestigd. De vloeren waren namelijk oorspronkelijk belegd met gepolijste marmerplaten en bovendien was de vloer van de vertrekken twee treden (30 cm.) lager gelegen dan die van de hoofdzaal en dan de grond in de, door de verbindingsmuur omsloten, voorhof. Ook is er een gat van 30 bij 37 cm. in de Oostwand van vertrek I, waardoor het water kon afvloeien.

Met deze beschrijving heeft de lezer nu hopelijk een vrij helder beeld van Quseir 'Amra gekregen. Waarom interesseerde Musil zich zo bovenmatig voor het kasteel? Dit was vanwege de prachtige schilderijen, die hij op alle wanden van de vertrekken en de hoofdzaal aantrof. Zij beelden allerlei scenes uit

het dagelijks leven uit en bovendien de taferelen, die zich ook in het slot vaak moeten hebben afgespeeld zoals het zich baden, en zich verkwikken aan het kijken naar het dansen en het luisteren naar de zang van liefvallige danseressen. Op zich is dit niet zo vreemd, dat er dergelijke afbeeldingen waren, maar dat deze voorkwamen in een kennelijk in Islamitische tijden gebouwd kasteel is uitzonderlijk. Immers de profeet Mohammed heeft zijn volgelingen het vervaardigen van afbeeldingen of copiën van welke soort dan ook van menselijke of dierlijke wezens verboden. Zij konden volgens hem slechts een armzalige nabootsing van de schepping van Allah zijn en daardoor slechts een karikatuur van zijn schepping. Bovendien is er het volksgeloof, dat de Engel der barmhartigheid aan die huizen, waar afbeeldingen van levende wezens zijn, voorbijgaat, een risico, dat geen enkele moslim, hoe laks ook in zijn verdere godsdienstplichten, wil lopen. De moslimse prins, die dit slot voor zich moet hebben laten bouwen, moet hier helemaal niets om gegeven hebben, of om deze bewering om te keren, dit kasteel bewijst, dat hij er niets om gegeven heeft.

De schilderijen getuigen alle van sterke Griekse en Perzische invloed. Dit kan ook nauwelijks anders: Arabische kunstenaars in deze streken, zo zij er al waren, hadden immers geen routine in het afbeelden van levende wezens. De Griekse of onder Griekse invloed staande kunstenaar(s) zullen vermoedelijk wel afkomstig zijn uit dat deel van Syrië, dat voor de Islam onder Byzantijnse heerschappij, hoe virtueel dan ook, stond. Zoals overal elders en ook in andere tijdperken strekte de macht van een vorst zich nooit uit tot in de woestijn en betaalde hij zelfs, om de bedoeïenen van strooptochten af te houden, vaak een jaarlijkse premie in de vorm van nuttige gebruiksgeoderen.

Wat betreft de preciese datering, dit is een nogal lastig probleem, zoals ik hierboven ook al aangestipt heb. Aan de bouwstijl van het slot valt geen conclusie op te hangen. Het uiterlijk is te eenvoudig; nergens is aan de buitenkant ook maar enige ornamentering te bespeuren. De stijl van de schilderijen kan hoogstens een grens aan de onderkant garanderen, maar niemand kan hierdoor een juiste bepaling maken. Gelukkig echter is er enig houvast aan de bijschriften bij twee schilderijen in de hoofdzal. De eerste bevindt zich aan de achterwand van de hoofdzal, recht tegenover de hoofdingang. Hij stelt voor een zittende vorstengestalte met boven het hoofd een halfrond bovenschrijf. Slechts weinig letters zijn hiervan bewaard gebleven. Professor J. von Karabecek uit Wenen weet dit met grote scherpzinnigheid te ontcijferen, deels door analoge gevallen van wel ontcijferde opschriften te gebruiken en deels door als hypothese aan te nemen, dat dit opschrift ook door de Griekse schilder is vervaardigd. Daar deze echter hoogstwaarschijnlijk geen Arabisch kende heeft hij, met de letterlijke tekst van het te schilderen bovenschrijf bij de hand, deze tekst vermoedelijk van links naar rechts opgeschilderd in de daarvoor bestemde lijst. Hij moet hierbij geen rekening gehouden hebben met de lengte van dit opschrift en, toen hij aan de rechterkant, aan het einde van de daarvoor bestemde plaats, aangekomen was met schilderen, nog niet met de tekst klaar geweest zijn. Daar nu Arabisch niet als Grieks van links naar rechts, maar van rechts naar links geschreven wordt is hierdoor het begin van het opschrift vervallen. De letterlijke tekst zou, volgens von Karabecek geluid hebben: „In de naam van Allah, opdracht heeft gegeven tot de bouw van dit badhuis Ahmad ibn Muhammad el-Mu'tasim billâh, de Vorst der gelovigen, moge Allah altijd voor hem behouden, de kracht en het geluk en moge Allah zich over hem erbarmen en hem genade schenken.” Ahmad, de zoon van Muhammad, de zoon van el-Mu'tasim billâh, was een prins, die leefde van 842—866 A.D. Von Karabecek heeft verder bij de historici Suyûti, Ibn 'Abd Rabbihi en al-Makîn gevonden, dat prins Ahmad rood haar had. De afbeelding nu in Quseir 'Amra

heeft ook rood haar. Rode haren zijn dan misschien in deze streken niet uitzonderlijk, in ieder geval ook niet normaal. Met het rood kleuren van de haren van de zittende persoon in Quseir 'Amra moet de schilder dan ook beslist iets bedoeld hebben.

De tweede schildering met bijschriften bevindt zich op de oostelijke zijwand van de hoofdzal. Er staan vier personen op afgebeeld, ieder met bovenschriften, vermoedelijk de namen, zowel in Griekse als in Arabische karakters. De namen zijn zeer beschadigd en hier heeft von Karabecek ook enig reconstructiewerk moeten toepassen. Hij weet, met behulp van de Arabische woorden de Griekse tekst als volgt te reconstrueren:

ΚΑΙΣΑΡ ΑΡΟΔΘΕΘ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΜΗΤΗΡ

en geeft als vertaling: Keizerin Theodora, de moeder van de keizer. Theodora zou dan de tweede persoon van links zijn. De meest linkse zou zijn haar zoon Michael III over wie zij de voogdij voerde. Dit laatste maakt dan de toevoeging „Moeder van de keizer” op het bovenschrift duidelijk. De twee andere gestalten rechts van Theodora zijn volgens Von Karabecek twee vrouwen, vermoedelijk dienaressen of hofadel.

Over de betekenis van de bovenschriften bij deze groep heeft de beroemde Islamoloog Theodor Nöldeke geheel andere ideeën. Hij ziet hierin vier namen: Keizer. Chosrau, Negus en Rodorik. Met keizer wordt bedoeld de keizer van Constantinopel, Chosrau is de naam van één der laatste koningen van Perzië; voordat dit door de Arabieren onder de voet werd gelopen, Negus is de keizer van Abessinië en Rodorik is de laatste koning van Spanje. Ook zijn argumentatie tot deze ontcijfering klinkt zeer geloofwaardig en wetenschappelijk gefundeerd. Hij verbindt hier echter een geheel andere datering aan dan Von Karabecek had gedaan. Door de naam van Rodorik besluit hij, dat Quseir 'Amra in ongeveer 705 A.D. gebouwd moet zijn, dus anderhalve eeuw eerder dan Von Karabecek's bepaling. Koning Rodorik is slechts zeer kort binnen het gezichtsveld van de Arabieren geweest en wordt slechts hoogst zelden in latere geschiedwerken vermeld. Hieruit besluit Nöldeke, dat Quseir 'Amra in het begin van de 8e eeuw na Chr. gebouwd moet zijn, maar in ieder geval vóór de val van de kalief en dynastie der Omayyaden. De volgende dynastie, de Abbasieden, kan volgens hem hier nooit een bouwwerk gezet hebben, daar deze dynastie in vijandschap leefde met de plaatselijke bedoeïenen. Von Karabecek achtte dit argument niet van zeer grote waarde en zag geen reden om van zijn standpunt af te wijken en handhaafde zijn theorie van prins Ahmad, ook een Abbasiedische prins. Deze theorie komt mij ook beter voor, daar hij een verband schept tussen beide bovenschriften, zowel boven de zittende man als boven de groep personen. Nöldeke gaf geen commentaar op de ontcijfering van het bovenschrift boven de zittende man. Von Karabecek weet deze beide te combineren en dat maakt zijn ontcijfering het geloofwaardigst.

Een kort résumé: Quseir 'Amra is een klein kasteel in de Syrische, nu Jordaanse woestijn. Het is een badslot van prins Ahmad, de kleinzoon van de 26e kalief al-Mu'tasim, die in 862 zelf kalief werd onder de naam al- Musta'in billâh, d.i. Hij die hulp zoekt bij Allâh. Hij ontvluchtte dan de drukke en vochtige hoofdstad Samarra en genoot van de frisse, onbedorven woestijnlucht. Verkwikking had hij wanneer hij wilde; hij hoefde de vertrekken maar onder water te laten

lopen. Het slot is zo uitzonderlijk goed geconserveerd gebleven, omdat be-
doeienden uit de omgeving meenden, dat er geesten huisden. Het werd slechts
bezocht door zigeuners en reizende smeden, blijkens de vele korte opschriften.
Deze zijn van hetzelfde soort als de schrijfsels, die in iedere verlaten bunker in
de duinen te lezen zijn.

Nog in de tijden, dat Karel de Grote en zijn edellieden bezig waren te leren,
hoe zij hun namen moeten schrijven, heerste er in het Arabische rijk een on-
gekende beschaving en rijkdom. Aan de luxe-zucht van een Arabisch prins en
aan zijn wereldsheid, die aan het hof streng werd afgekeurd door zijn wets-
geleerden, hebben we dit prachtige beschavingsprodukt te danken; de blij-
vende kunst moet het hebben van een tijdperk en een mentaliteit zonder voor-
oordelen!

Literatuur over Quseir 'Amra:

- I. **Arabische literatuur over Quseir 'Amra:**
  1. Itinéraire de Constantinople à la Mecque, extrait de l'ouvrage: Kitab al-Menassik al-Hajj de Hajj Mehemmed Edib Ben Mehemmed Derwiche. Constantinople 1231 de l'Hégire. Traduit par Bianchi in: Recueil de voyages. tome II, Paris 1825, p. 124 vv.
  2. Gihan Numa: Geographia Orientalis, ex turcico in latinum versa a Matth. Norberg. vol. II. Londini Gothorium 1818, p. 209 et 226 sqq.
- II. **Vroege Europese literatuur:**
  1. Beytrage zur Geographie Arabiens von U. J. Seetzen in: Monatliche Correspondenz zur Beförderung der Erd- und Himmelskunde, Bd. XVIII. Gotha 1808, S. 384-385.
  2. J. Burckhardt, Reisen in Syrien, Palästina und der Gegend des Bergen Sinai. Aus dem englischen von W. Gesenius. Bd. II. Weimar 1824, S. 1033.
  3. Gray Hill, A journey east of the Jordan and the Dead Sea, in: Quarterly Statement, London 1896, S. 34.
- III. **Europese werken na de ontdekking:**
  1. A. Musil, Kusejr 'Amra und andere Schlösser östlich von Moab, topografischer Reisebericht. Erster Theil. in: Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Phil. -hist. Classe Bd. CXLIV. Wien 1901.
Dit is een voorlopig verslag van de ontdekker. Meer nieuws kan men vinden in zijn standaardwerk:
  2. Kusejr 'Amra, Wien 1907. 2 Bdn. In deel I een uitgebreide beschrijving van de drie expedities van Musil. Deel II bevat plattegronden, doorsneden en nageschilderde copieën van **alle** schilderijen in het kasteel, die gemaakt zijn door de schilder Mielich op Musil's derde expeditie.
  3. Een boekbespreking van dit werk is verschenen in het Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft Bd. LXI, 1907 p. 222-233 van de hand van Th. Nöldeke.
  4. De beroemde Nederlandse Orientalist C. Snouck Hurgronje geeft enige opmerkingen over het theoretische verbod om levende wezens af te beelden. in: Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft Bd. LXI, 1907 p. 186 ff.
  5. Een zeer waardevol boek om Quseir 'Amra in zijn tijd en sfeer te kunnen plaatsen is: P. K. Hitti, History of the Arabs, vanaf p. 269.